

УДК 316.61:37.018.32

**ТРУДОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВИХОВАНЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ГУРТОЖИТКУ
КРІЗЬ ПЕДАГОГІЧНУ СПАДЩИНУ І.Г.ТКАЧЕНКА****Марія ДОННІК (Кіровоград)**

Сучасні статистичні дані щодо кількості соціальних та біологічних сиріт в Україні вражають. Згідно звіту Державного інституту молодіжної та соціальної політики у 2012 році майже 96 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, були позбавлені захисту та підтримки батьків [2, с. 83].

Реакцією держави на невтішні показники став Наказ Президента України №609/2012 від 22 жовтня 2012 року «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року», згідно якої передбачається активізація усиновлення дітей громадянами України, забезпечення пріоритетності національного усиновлення над міждержавним; зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в інтернатних закладах; перебувають поза сімейним оточенням [9].

Так, за даними Міністерства соціальної політики України, станом на кінець 2013 року більше 76 тисяч українських сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, виховувалися у родичів, у прийомних сім'ях, у дитячих будинках сімейного типу. Проте майже 18 тисяч сиріт опинилися в дитячих будинках, установах інтернатного типу, а також соціальних гуртожитках [5].

Система інтернатних закладів має вагомe місце у державній підтримці дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах, але не визначальне, оскільки сприяє ізоляції дітей від суспільства, чим обмежує їх можливості. Тому із настанням повноліття у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з'являються проблеми адаптації в суспільстві. Одним із провідних завдань соціальних гуртожитків є сприяння успішній соціалізації мешканців закладу та надання тимчасового житла. Тому, фахівці соціальних гуртожитків України покликані здійснювати соціальну і психологічну адаптацію, підготовку до самостійного життя шляхом надання юридичної, психологічної та соціальної допомоги.

Важливим аспектом становлення сиріт є трудова соціалізація, пов'язана із вступом у доросле життя. Слід зазначити, що увага до трудової соціалізації не зменшує важливість інших видів соціалізації, зокрема, статево-рольової, громадянської, моральної тощо.

Процесу соціалізації особистості приділяли увагу Б. Ананьєв, В. Андреев, Г. Андреева, Н. Андреевкова, О. Безпалько, О. Біла, І. Богданова, Т. Василькова, Ю. Василькова, Н. Голованова, Г. Гордін, В. Давидов, І. Зверева, А. Капська, П. Каптерев, Л. Коваль, В. Куєвда, Є. Кузьмін, Ю. Левада, В. Лисовський, Б. Ломов, А. Мудрик, В. Нікітін, Г. Осіпов, А. Петровський, А. Реан, Т. Сахарова, І. Фролова, С. Харченко, С. Хлебик, К. Щербакова, Є. Якуба, М. Ярошевський тощо, які вивчали термін, розвивали основні положення щодо його виникнення, сутності, розвитку та значення в кожній сфері наук.

Особливу увагу слід звернути на процес трудової соціалізації у працях І.Г.Ткаченка, що подає мету, завдання, зміст трудового виховання та його значення в житті кожної людини. Не зважаючи на те, що роботи автора присвячені особливостям трудового навчання й виховання в умовах сільської школи, чимало аспектів, висвітлених вченим, дієві також в умовах функціонування соціальних гуртожитків.

Для детального розуміння процесу трудової соціалізації вихованців в умовах соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, звернемося до специфіки функціонування закладу, зазначивши основні аспекти його роботи.

Соціальний гуртожиток належить до загальної системи спеціалізованих закладів та формувань державного утримання молоді України, діяльність якого дозволяє забезпечувати виконання державних завдань щодо подолання важких життєвих ситуацій, в яких опиняються діти через безвідповідальне ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, їх адиктивну, девіантну чи делінквентну поведінку, а також через жорстоке поводження з дитиною.

З метою досягнення якісного рівня соціальної роботи з дітьми, сім'ями та молоддю Міністерством у справах сім'ї, молоді та спорту було розроблено Проект плану розвитку мережі закладів соціального обслуговування на 2008–2011 роки. Згідно цієї програми до 2011 року на території України було створено 19 соціальних гуртожитків (в АР Крим, Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Запорізькій, Житомирській, Закарпатській,

Івано-Франківській, Кіровоградській, Київській, Львівській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Чернігівській, Харківській та Хмельницькій областях).

Протягом 2011 року в соціальних гуртожитках перебувало 538 осіб (у порівнянні із 517 у 2010 році), з яких 86 % становили особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років і лише 14 % – віком від 15 до 18 років [2].

Згідно Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, (Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.05 р. № 878 «Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»), проживати у таких соціальних гуртожитках не більше 3 років мають право випускники шкіл-інтернатів, зокрема, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також молоді особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років. Головна мета діяльності соціальних гуртожитків полягає у соціальній адаптації вихованців шляхом формування активної життєвої позиції, засвоєння норм та цінностей суспільства; крім того, здійснюється підготовка до самостійного життя, до створення сім'ї, народження та виховання дітей, а також допомога в працевлаштуванні [3, с. 114].

Робота фахівців соціальних гуртожитків з мешканцями здійснюється згідно «Інструкції з обліку роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також особами з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, які перебувають у соціальних гуртожитках» [11].

Відповідно до «Інструкції з обліку роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, а також особами з їх числа...» на кожного клієнта закладу формується особова справа, яка включає в себе: направлення до соціального гуртожитку; заяву клієнта; договір про надання послуг, що регламентує правила перебування у соціальному гуртожитку; акт передачі майна, яке знаходиться в кімнаті, в тимчасове користування, список речей, з якими особу поселяють; облікову картку клієнта (де зазначені особові данні, міститься довідка про підтвердження статусу, місце навчання або роботи, сімейний стан, термін перебування особи у гуртожитку, план індивідуальної роботи з врахуванням особистих психологічних, педагогічних, матеріальних проблем та облік отриманих соціальних послуг).

Соціально-педагогічна діяльність фахівців соціального гуртожитку спрямована, передусім, на підвищення рівня соціалізації мешканців закладу, одним із структурних компонентів якої виступає трудова соціалізація, важливість виокремлення якої не викликає сумнівів, оскільки закінчення школи-інтернату супроводжується проблемою вибору подальшого профільного місця навчання або професії. Провідними науковцями трудова соціалізація визначається «як динамічний процес входження індивіда у професійне середовище (засвоєння професійного досвіду, оволодіння стандартами і цінностями професійного співтовариства) і активної реалізації трудового досвіду, який передбачає безперервний професійний саморозвиток і самовдосконалення» [7]. Трудова соціалізація відображає «науково обґрунтовану орієнтацію молоді на певні види професій з урахуванням особистих інтересів та психофізіологічних можливостей для зайняття тією чи іншою професією» [10, с. 64].

Сформованість високого рівня трудової соціалізації передбачає наявність у мешканців соціального гуртожитку свідомого ставлення до практичного впровадження знань, умінь та навичок, усвідомленого вибору майбутньої професії [3], сформованість загальнотрудова умінь і навичок (уміння виконувати певні трудові дії, планувати, регулювати і контролювати свою діяльність), навичок культури праці (підтримання чистоти на робочому місці, бережливе ставлення до майна, економні витрати матеріалів тощо), а також мотиву здобуття знань для успішного оволодіння майбутньою професією [6]. Тож, трудова соціалізація включає психологічну та практичну готовність до праці, мотиви трудової діяльності, професійні інтереси, звички, здібності, моральні якості, трудові уміння та навички [1], наявність яких відображає рівень трудової соціалізованості вихованців соціального гуртожитку.

На думку І. Г. Ткаченка реалізувати процес трудової соціалізації вихованців необхідно через дотримання таких вимог: по-перше, безпосереднє залучення мешканців закладу до трудової діяльності; по-друге, педагогічно правильна організація праці; по-третє, різноманітність видів праці; по-четверте, праця для вихованця має виступати як необхідність та обов'язок; по-п'яте, залучення до трудової діяльності відповідно віку; по-шосте, чергування праці й відпочинку; по-сьоме, приклад дорослих у праці; по-восьме, колективна організація трудової діяльності; по-дев'яте, організація в процесі трудового виховання принципу романтики, інтересу тощо [8].

Крім того, робота фахівців соціальних гуртожитків у сфері трудової соціалізації вихованців має бути спрямована на організацію предметних вечорів, масових заходів (читацьких конференцій, диспутів, літературних й тематичних вечорів, зустрічей з відомими людьми тощо), екскурсій, подорожей, експедицій, виставок дитячої творчості [8].

І.Г.Ткаченко був переконаний, що важливе місце серед цих форм роботи належить організації суспільно корисної й продуктивної праці із створення матеріальних цінностей для суспільства. Крім того, вихованців соціального гуртожитку треба залучати до волонтерської (благодійницької) діяльності, що стане корисною не тільки суспільству, а й власне сиротам. Оскільки вихованці соціального гуртожитку, виявляючи активність в якості волонтерів, під час надання допомоги особам, що опинилися в складних життєвих обставинах, перестануть сприймати себе як нікчемну та непотрібну соціуму особистість.

Особливого значення в житті вихованців І.Г.Ткаченко надавав трудовим традиціям, які, на думку педагога, є підсумком виховання, концентрованим виявом певного етапу виховної роботи [8].

Результатом трудової соціалізації є соціалізована у трудовому відношенні особистість, відповідальний суб'єкт суспільно-виробничої діяльності, який виявляє такі соціально-педагогічні та психологічні якості, як організованість, працьовитість, готовність до праці, працелюбність, трудову активність, трудову дорослість тощо [4, с. 82].

Для виявлення рівня трудової соціалізації вихованців ми використали авторську анкету та дослідили означений рівень на базі соціального гуртожитку м. Котовська Одеської області.

Анкета дозволила констатувати показники професійної інформованості, мотивації до трудової діяльності, сформовані вміння та навички у різних видах побутової, обслуговуючої, продуктивної праці, серед яких провідними виступили почуття обов'язку, відповідальності, бережливості, підприємливості, пунктуальності, працелюбності, старанності, ініціативності, наполегливості, цілеспрямованості, високої моральності праці, економічне мислення та ділова активність.

Аналіз отриманих даних дозволив звернути увагу на питання тестового характеру щодо прагнення вихованців бути успішною особистістю незалежно від обставин, яке констатувало 92% відповідей респондентів (найбільшу кількість відповідей у порівнянні з іншими питаннями), що відповідає високому рівню сформованості трудової соціалізації.

В той же час, питання, які вимагали від вихованців виявлення творчих здібностей, показали, що 50% мешканців гуртожитку не виявили мотивації до професійної діяльності або лише назвали професію, та не змогли чітко визначити професійні обов'язки. При цьому, досить непоганий результат мешканці проявили у питанні, що стосувалося професійної поінформованості – 50% показали середній рівень обізнаності із світом професій.

Але загальний відсоток отриманих результатів свідчить про високий рівень сформованості трудової соціалізації вихованців соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальний показник доводить, що 76% респондентів виявили високий рівень, 8% – середній, і 17% – низький рівень сформованості трудової соціалізації.

Тож, отримані дані окреслюють високий рівень сформованості рівня трудової соціалізації вихованців Котовського міського соціального гуртожитку, що дозволяє підкреслити ефективність соціально-педагогічної діяльності фахівців закладу.

Аналіз законодавчої бази, специфіки функціонування закладу та дослідження рівня трудової соціалізації дозволили констатувати, що в системі спеціалізованих закладів та формувань державного утримання молоді, мета яких полягає у сприянні процесу соціалізації осіб-сиріт та молоді, позбавленої батьківського піклування, функціонує соціальний гуртожиток, в межах діяльності якого випускники шкіл-інтернатів мають можливість отримати весь необхідний багаж знань, умінь та навичок адаптації у соціальному середовищі, а також отримати необхідний перелік послуг, відповідно до своїх потреб. Крім того, фахівці соціального гуртожитку допомагають мешканцям у сфері трудового становлення та розвитку, про що свідчить високий рівень трудової соціалізації. Корисними у роботі соціального педагога закладу стають педагогічні ідеї І.Г.Ткаченка, що визначаються певними вимогами, зокрема, безпосереднім залученням вихованців до трудової діяльності та педагогічно правильною організацією праці. Крім того, особливого значення набуває суспільно корисна та продуктивна праця із створення матеріальних цінностей для суспільства та залучення до волонтерської (благодійницької) діяльності.

В подальшому планується розробка методичних рекомендацій щодо удосконалення процесу трудової соціалізації мешканців соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Биковська О. В. Трудове виховання в позашкільних закладах у сучасних економічних умовах (на прикладі гуртків науково-технічного профілю) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика трудового навчання» / О.В. Биковська. – К., 2000. – 19 с.

2. Державна доповідь про становище дітей в Україні (за підсумками 2011 року) / С. Ю. Аксьонова, М. Ю. Варбан, О. А. Васильєв та ін. – К., 2012. – 188 с.

3. Дупак Н. В. Виховання культури праці молодших школярів у процесі навчальної трудової діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Н.В. Дупак. – К., 1999. – 16 с.

4. Ємцева Е. Г. Соціально-педагогічні та психологічні складові трудової соціалізації старшокласників / Е. Г. Ємцева // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка : Педагогічні науки. – 2009. – № 17. – С. 77–84.

5. Завдяки запровадженню комплексних центрів зростає охоплення дітей-сиріт сімейними формами виховання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/>.

6. Ковальчук Г. П. Трудове виховання школярів у загальноосвітніх закладах України в першій третині ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Г.П. Ковальчук. – К., 2008. – 20 с.

7. Левус Н. І. Ціннісні орієнтації як чинники трудової соціалізації молоді / Н. І. Левус // Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка

АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – Т. ХІІ, Ч. 1. – К., 2010. – 696 с.

8. Максимчук О.В. Система трудового виховання в педагогічній спадщині І.Г.Ткаченка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О.В. Максимчук. – Кривий Ріг, 2002. – 20 с.

9. Наказ Президента України №609/2012 від 22 жовтня 2012 року «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/>.

10. Омеляненко В. Л. Педагогіка. Теорія виховання. Школотзнавство : навч. посіб. [для студ. пед. навч. закл.]. Ч 1 / Омеляненко В. Л., Мельничук С. Г., Омеляненко С. В. – Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2004. – 140 с.

11. Організаційно-методичне забезпечення діяльності закладів соціального обслуговування. Соціальний гуртожиток // Інформація і право. – 2007. – №4. – С. 113–145.

12. Ткаченко І. Г. Трудове виховання старшокласників / І. Г. Ткаченко. – К.: Рад. шк., 1971. – 144 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Доннік Марія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
Коло наукових інтересів: соціалізація молоді, позбавленої батьківського піклування, в умовах соціального гуртожитку.

УДК 37.015.3 : 005.32

ОСОБЛИВОСТІ ПОБУДОВИ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Микола ДУБІНКА (Кіровоград)

Постановка проблеми. Формування особистості людини триває все життя, втім період навчання у вищій школі відіграє особливу роль у цьому процесі. Саме в цей час у студента закладаються основи тих якостей спеціаліста, з якими він увійде в нову для нього атмосферу діяльності, де відбуватиметься його подальший розвиток як особистості. Для цього система навчально-освітнього процесу має бути вибудована на ґрунті гармонізації розвитку студента і як особистості, і як фахівця. При цьому важливим механізмом ефективності професійної підготовки студентів є мотиваційна спрямованість їх діяльності, що має постійно знаходитися в центрі уваги вищої школи. Саме цим і обумовлюється актуальність зазначеної проблеми.

Звідси, метою статті є розкриття сутності та виокремлення особливостей мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентської молоді у процесі їх підготовки як майбутніх фахівців певної галузі.

Аналіз актуальних досліджень. У цілому складна й багатоаспектна проблема мотивації навчання була розглянута у багатьох наукових дослідженнях, де вивчались різні її сторони. Так, наприклад: 1) психологічні механізми мотивації досліджували В.Віллонас, Є.Льїн, О.Леонтєв; 2) мотивацію поведінки і формування особистості – В.Асєєв, Л.Божович, В.Ковальов, В.Мерлін, Б.Сосновський, С.Рубінштейн, П.Якобсон; 3) формування мотивації учіння – В.Льїн, А.Маркова, Г.Щукіна; 4) становлення навчальної мотивації студентів – А.Букіна, А.Вербицький, І.Васильєв, Б.Додонов,